

DUHOVNI MOST IZMEĐU ISLAMSKOG ORIJENTA I KRŠĆANSKOG OKCIDENTA U MONOGRAFIJI "KULTURA BOŠNJAKA" DR. SMAILA BALIĆA

Dr. Rašid DURIC

Uvodna riječ

Uplejadi bošnjačkih intelektualaca komunističke epohe je i osmanist, arabist, teolog i slavist dr. Smail Balić (1920 - 2002) rođeni Mostarlija, koji je više od pedeset godina svoga znanstveno-stvaralačkog bića ugrađivao u zgradu južnoslavenske muslimansko-bošnjačke kulture, u njen duhovni i civilizacijski sinkretizam, u filološku znanost kao ćupriju između kršćanskoga Zapada i islamskoga Orijenta. Dr. Smail Balić jedan je znanstveni raritet koliko bosanski i balkanski, toliko i evropsko-orijentalni, koji je blizu šezdeset godina živio između egzila i azila u Austriji, i koji je upravo u egzilu, u Austriji, sav svoj život osmišljavao proučavanjem južnoslavensko-muslimanskoga kulturnoga bića. Opus misaono pronicava i lucidnog naučnika, koji je od javnosti živio uglavnom povučeno, jest na polju islamske religije, orijentalne i slavenske

filologije u isti mah impozantan i impresivan. Ovaj opus sadrži više stotina objavljenih studija i desetak knjiga na bosanskom, njemačkom, turskom, engleskom i arapskom. Balićev opus pored njegove golemosti, interdisciplinarnosti i široke duhovne obuhvatnosti, dokazuje da je istinski kvalitet i doprinos znanosti u detalju, u delikatnosti, u novumu, i u produbljavanju nepoznatog. Balićev znanstveni opus dokazuje da egzil sa biološkim trajanjem u tuđini, izvan domovine, disciplinirane i marljive ljude obogaćuje, da darovite duhove osnažuje. Da življenje izvan domovine rođenja i odrastanja, u tuđini, radnim ljudima generira moćnu inspiraciju, da iz vlastitih vrela kreacije, ali i iz domoljublja, stvaraju istinsku znanost. Onu znanost koja ljudsko biće oslobađa, vodi čovjeka progresu.

Od antičko-rimskoga Ovidija (Publius Ovidius Naso r. 43 prije Isa a. s.) koji je svoje „Meatamorfoze“ kitio kao prognanik na

Prilog austrijsko-bosanskom simpoziju o Balićevom djelu koji je održan u Sarajevu u septembru 2006.

obalama Crnoga mora, preko hrvatskoga pjesnika Antuna Gustava Matoša (1873-1914) koji je najbolje pjesme spjevao u atmosferi pariskoga dekadentnog fin de siècle-a, do našeg vrlog Balića, obznanjuje se da su tuđina i egzil darovitim i radinim, koliko osobna psihosocijalna drama, toliko i snažan stvaralački impuls. Dr. Balić je svojom pedesetogodišnjom akribijom bio najboljim kulturnim atašedom Bosne i Hercegovine na evropskom Zapadu. Kroz blizu šezdeset godina godina svoga stvaranja, ispisivao je dr. Balić objektivnu istinu o duhovnoj otvorenosti bosansko-evropskog islama, širio je spoznajne vidokruge o kulturi južnoslavenskih muslimana, produbljivao je površna i pogrešna znanja o kulturi Bošnjaka, uklanjao predrasude o oazi islama u Bosni i Hercegovini, kako kršćanskom Zapadu, tako i tursko-arapskom Orijentu.

Dr. Balić je rođen i odrastao u šeheri Mostaru, u kojem je kroz islamsko obrazovanje stekao punu svijest i ponos u svoje duhovno-civilizacijsko porijeklo i biće. Ovu svijest dr. Balić je cijelog svojega življenja dostojanstveno pronosirao i pronosio u znanosti o islamu, u osmanistici, arabistici i u slavistici, jednako kršćanskom i islamskom svijetu. Dr. Balić je znalački opisivao i markirao kulturnu osobenost bošnjačkoga identiteta u južnoslavenskom kulturnom mozaiku. Usljed svega naprijed navedenog, sav znanstveni opus dr. Smila Balića je njegovim sadržajem, idejnim temeljem, i njegovim krajnjim efektom, uporediv impresivnoj i impozantnoj mostarskoj ćupriji - povijesnom i civilizacijskom simbolu Bosne, duhovnom simbolu smisla i sadržaja Balićeva života.

11.

U povijesti kulture jednoga naroda, posebice dijela nauke jednoga naroda koja nastaje izvan domovine, nauke koju stvaraju naučnici u egzilu izvan matice rođenja i odrastanja, prisutan je i potvrđuje se jedan socijalni fenomen marginalizacije nauke i naučnika u egzilu, marginalizacije u domovini matici. Posebice je ovaj fenomen svojstven bošnjačkom establišmentu (političkom, univerzitetskom, medijskom ...) koji, u pravilu,

marginalizira svoje znanstvenike u domovini sve do njihove smrti, a znanstvenike izvan domovine ignorira ili ih ne drži jednako vrijednim znanstvenicima u domovini matici. Ovaj socijalni fenomen ignorancije naučnika u egzilu potvrđuje se i u Balićevu slučaju kroz post festum uključivanje njegovog djela u domovinski ili u nacionalni korpus znanosti i kulture. Činjenicu ignorancije potvrđuje i ovaj čin simpozijuma - otpora marginalizaciji djela dr. Balića u njegovoj domovini Bosni koji nije organiziran inicijativom Bosanaca već Balićevih poštovatelja iz Austrije! Navedeni fenomen socijalne ili javne marginalizacije znanosti stvorene u egzilu, svojstven je svakom društvu. Taj fenomen u svakoj državi nastaje kao posljedica zdrave konkurencije i znanstvenog prestiža. I konkurencija i prestiž u pravilu imaju progresivnu ulogu u produciranju znanosti. U Bosni međutim ovaj fenomen marginalizacije bosanske pameti u inozemstvu ima još jednu dimenziju. On je naime posljedica provincijalne psihologije, sa niskim pobudama u formi zavisti, bolesnoj ljubomori. Treći element ili uzrok marginalizaciji bosanske pameti u egzilu nastaje kao posljedica osobenog bosanskog narcisoizma. Narcisoizma do nivoa egoizma koji je svojstven sarajevskoj čaršiji. Ova naime čaršija drži se tvrde zablude o manjoj vrijednosti onoga znanstvenoga izričaja koji nije sarajevskoga porijekla. Da se navedenom ignorancijom naučnika i nauke u egzilu nanosi šteta bosanskom društvu u cjelini, ne treba dokazivati.

Sav je ovaj prednji uvod bio socijalnom podlogom za neosporivu tezu da je orijentalisti, slavistici i kulturi uopće u Bosni i Hercegovini, posebice njenom naučnom podmlatku, nanese šteta kroz činjenicu da je Balićev znanstveni opus za gotovo cijelih pedeset godina komunističkoga režima bio uglavnom nepoznat. Balićeva je nauka posljednjih pedeset godina bila poznatija i više korišćena u kršćanskom Zapadu i muslimanskom Orijentu nego u bosanskoj sredini. Balićevo djelo ni danas, petnaestak godina nakon prvih demokratskih postkomunističkih izbora, nije spoznato u bosanskoj i balkanskoj islamistici, slavistici, u kulturološkoj znanosti. Ovo je djelo naime početkom devedesetih go-

dina bosanskoj i balkanskoj javnosti otkriveno, tako da se u posljednjih desetak godina uključuje u bošnjački odnosno u balkanski i u bosanski znanstveni korpus islamistike, orijentalistike, slavistike. U kojoj je mjeri kroz nekorištenje Balićeva progresivnoga znanja o islamu i kulturi Bošnjaka znanstveno prikraćeno nekoliko generacija u posljednjih pedeset godina, suvislo je pitanje na koje bi ovaj simpozijum mogao tek djelimice odgovoriti.

I 2.

Bitan razlog marginalnoj poziciji Balićeva djela i njegove ličnosti jest svakako i u činjenici da je ono nastalo i objavljivano u inozemstvu. Cijeli stvaralački vijek Balić je proveo izvan domovine rođenja i odrastanja. Pored ove objektivne činjenice, na koju se nije moglo utjecati, opravdano je na ovom simpozijumu postaviti pitanje koliko je navedenu marginalizaciju Balićeva djela u doba komunističkog režima uzrokovala činjenica da filolozi iz Bosne ili orijentalisti iz Sarajeva, Zagreba ili Beograda sa dr. Balićem nisu ostvarivali suradnju. Jedan od rijetkih Balićevih suradnika u komunističkom dobu bio je islamist Husein Đozo, kojeg rahmetli Balić markira kao svog istomišljenika u njihovim nazorima o islamu. Bosanski, hrvatski i srpski orijentalisti i slavisti su slijedili distancu i ignoranciju jugoslavenske politike spram tzv. političkih emigranata. Balić je, naime u vrijeme komunističko jugoslavensko, bio „zabilježen” kao politički emigrant. On je kao mostarski medreslija i kao simpaziter pokreta „Mladi muslimani” morao bježati, spasavati glavu iz Mostara. Negdje početkom pedesetih godina, kada je, ilegalno, dospio u Austriju. Budući da su komunisti slijedili politiku društvenoga izopćavanja prema političkim emigrantima, Balićevo djelo je sve do početka devedesetih u Jugoslaviji bilo ignorirano. Za režimske naučnike u to doba bilo je profitabilnije sa Balićem ne kontaktirati. Odiozum zvanične jugoslavensko-srpske politike (kojeg su režimski orijentirani bosanski orijentalisti i slavisti slijedili) spram emigranata u komunističko doba svakako je jedan politički i društveni fenomen. Ovaj je politički odiozum imao za posljedicu

distanciranje režimskih „naučnika” i naprijed komentirani marginalni status znanstvenoga djela i ličnosti dr. Balića u Jugoslaviji i u Bosni i Hercegovini sve do početka devedesetih godina. Vlastitu marginalizaciju i marginalizaciju svojega djela, ovaj tihi i povučeni intelektualac nije izazvao. Osim navedenom činjenicom da je kao simpatizer „Mladih muslimana” morao bježati iz Mostara. Komunističkom režimu je međutim bila dostatna činjenica Balićeva življenja i objavljivanja u inozemstvu, da bude politički sumnjiv. Tim prije jer je Balićevo djelo afirmiralo islamske osnove bošnjačkog identiteta i bošnjačke kulture. Sa posljedicom da je ovo djelo decenijama, sve do pada komunističkoga režima, ostalo pod prismotrom ili budnom pažnjom, kako ono ne bi bilo dostupno jugoslavenskom čitatelju. Svemu navedenom treba dodati činjenicu da se dr. Balić fizički i intelektualno pojavio u Bosni i Hercegovini nakon svojega emigriranja prvi put osobno tek poslije prvih demokratskih izbora 1990. Na naučnom skupu „Doba muslimanskoga kulturnoga preporoda i časopis Behar.“

I 3.

Tvrđnju i tezu o Balićevoj marginalnoj poziciji u znanosti između pedesetih i devedesetih u Bosni i Hercegovini potvrđujem jednim osobnim iskustvom. Početkom i sredinom sedamdesetih godina sam naime kao student i postdiplomant književnih studija tragao za objavljenim zrcima muslimansko-bošnjačke duhovnosti, za korijenima vlastitosti. Iz usmenih kuloara bila mi je poznata knjiga dr. Balića „Kultura Bošnjaka - muslimanska komponenta“, izdanje autora, Beč 1973. Ovom sam knjigom namjeravao popuniti svoja površna saznanja o duhovnom identitetu Bošnjaka. Uporno sam tragao za tom knjigom, za koju sam pretpostavljao da bi mogla biti etičkim uporištem za moja proučavanja junačke epike Bošnjaka, moje buduće doktorske teze. Bečko izdanje ove monografije nisam međutim uspio nigdje nabaviti. Kao da se „nepoznato netko” svojski potrudio da „Kultura Bošnjaka” javnosti ne bude dostupna. Kao da je tajanstvenim putem dospjela na index librorum prohibitorum. Taj monografski Balićev prvjenac na tadanjem

jugo-prostoru, mada politički ojuženom nakon zagrebačkog studentskog proljeća 1971., neoficijelno je ali osmišljeno proskribiran, isključen, izopćen iz javnosti. Knjigu tada nisam mogao nabaviti niti međubibliotečkom posudbom. Bitan razlog (ne)oficijelnoj zabrani navedene Balićeve monografije vjerovatno je mogao biti u njenoj afirmaciji muslimansko-bošnjačke kulturne paradigme u južnoslavenskom nacionalno-kulturnom mozaiku. Balićeva „Kultura Bošnjaka“ je naime u komunističko doba možda hronološki prva elementarno udžbenička sinteza civilizacijskog i duhovnog nasljeđa južnoslovenskih muslimana. Bio je to možda hronološki prvi pokušaj znanstvenog rezimiranja muslimansko-bosanskoga kulturnoga bića, pokušaj rasplitanja bošnjačkoga kulturnoga identiteta, bitno oblikovanog bosanskim bogumilstvom, spojenim sa vrijednostima islama u vremenu osmansko-turskog upravljanja Bosnom. Iz ovih osnova da se razumjeti da su Balićeva znanstvena prosuđivanja naišla na sklizak teren srpske turkofobije. I pritajenih srbijanskih političkih apetita spram bosanskog prostora.

Usljed srpske turkofobije i političkih pretenzija na bosansku zemlju, sa socijalno-političkim posljedicama neravnopravnosti Bošnjaka, muslimanski su intelektualci, kao pojedinci u komunističko doba, vlastitim stvaralaštvom pokušavali kompenzirati fundamentalne projekte koje su većinski „ravnopravniji“ narodi, srpski i hrvatski, ostvarivali u nacionalnim znanstvenim institucijama. Takvih institucija južnoslavenski muslimani u komunističkom vremenu nisu imali. Stjecajem takvih okolnosti, i dr. Balić bio je jedan od kulturno-teorijskih utemeljitelja kulturnog identiteta Bošnjaka. Njegova je monografija „Kultura Bošnjaka - muslimanska komponenta“ - objavljena početkom sedamdesetih godina - znanstveni podvig interdiscipliniranog dometa. To je kompendijum materijalno-civilizacijskog i kulturološko-estetskoga uobrućavanja muslimansko-bošnjačke osobnosti i zasebnosti u južnoslavenskom nacionalno-kulturnom mozaiku. Ako se znadu višeslojne premise u formiranju nacionalno-kulturne fizionomije Bošnjaka, njihove slojevite psihe, etike i karakterologije, navedena je mo-

nografija ne samo pionirskoga karaktera, već u isti mah zavređuje epitet znanstvenoga podviga. Pogotovu u doba koje je obilježeno specijalističkim znanstvenim disciplinama. Jer socio-etničku mapu sa kulturološkim demiurgom bošnjačkim valjalo je istražiti i osmisлити primjenom više znanstvenih disciplina, među kojima su orijentalna filologija (osmanistika i arabistika) i slavistika (u naslovljenoj monografiji najviše aplicirane) bitne, no ne i presudne. Dr. Balić naime obrađuje civilizacijsko i duhovno nasljeđe Bošnjaka u njegovu sinkretičkom karakteru, u svojoj obradi koristi više filoloških disciplina, a znanstvene domete ostvaruje uglavnom u osmanistici, arabistici i u južnoslavističkoj znanosti. K tomu je bitno dodati da su prvo navedeno bečko izdanje 1973., zatim drugo dopunjeno izdanje „Kultura Bošnjaka“, Tuzla - Zagreb 1994., kao i njima tematski i sadržajem srodna izdanja na njemačkom „Das unbekannte Bosnien“, Köln, Weimar, Wien, 1992, - obogaćeni pregledom i opisom materijalne kulture Bošnjaka, sakralnih i profanih građevina - džamija, ćuprija, sahat-kula, medresa, karavan-saraja, tekija. Pored toga, dr. Balić donosi podatke o Bošnjacima vakifima i mecenama kroz više stoljeća. Navedene tri monografije - dvije na bosanskom i jedna na njemačkom - dokazuju da kroz takav obujam znanstvenog istraživanja, dr. Balić spada u plejadu najzaslužnijih pojedinaca proučavatelja bošnjačkoga civilizacijsko-duhovnoga nasljeđa u komunističko doba u Bosni i Hercegovini i na Balkanu. Da djelo dr. Balića spada u rang najeminentnijih znanstvenika Bošnjaka komunističkoga vremena (!) profila H. Kreševljakovića, H. Šabanovića, Š. Sikirića, M. Handžića, M. Rizvića, H. Redžića, M. Hadžija-hića, S. Grozdanića, M. Filipovića, A. Isakovića, Dž. Čelića, Atifa Purivatre ...

6. II

Slijedi sumarum i znanstvena ocjena monografije „Kultura Bošnjaka“ drugog dopunjenog izdanja 1994. Drugo dopunjeno izdanje monografije „Kultura Bošnjaka“ 1994. sadrži predgovor sa transliteracijom lingvističkih elemenata iz islamskih književnih jezika i uvod (9-39), opis elemenata bošnjačke narodne kulture, usmenog pjesništva, dekorativne

umjetnosti i urbane kulture Bošnjaka (39-75), kulture školskog tipa osmanlijskog razdoblja, sa podjelom na duhovnu (77-153) i na materijalnu kulturu (153-179), pregled stare bosanske književnosti Bošnjaka u svijetu (179-187), zatim književnost Bošnjaka austrijskog razdoblja (187-193), književnost Bošnjaka jugoslovensko-hrvatskog razdoblja (195-197). Na kraju se daje pregled književne, likovne, kazališne, muzičke, znanstvene i publicističke kulture Bošnjaka razdoblja Drugog svjetskog rata (197-221). Monografiji je dodan tabelarni pregled najnovijeg razdoblja kulture Bošnjaka, sa poimeničnim biografskim podacima o Bošnjacima - književnim, znanstvenim, likovnim, kazališnim, filmskim, muzičkim i publicističkim djelatnicima (221-253). Slijedi zaključak na bosanskom i na njemačkom jeziku (253-261; 261-273), bibliografija i personalna bibliografija (273-305), registar osobnih imena, naslovi knjiga na orijentalnim jezicima i geografskih imena (313-339). Na kraju knjige je dvadeset foto-ilustracija bošnjačkog spomeničko-arhitektonskog urbanog nasljeđa (341-383). Na ovom mjestu nije moguće ni potrebno opisati, niti kritički ocijeniti sadržajno i vrijednosno heterogene dijelove monografije. Dakako ni autorove propuste, npr. neadekvatne nadnaslove poput "Kulture školskog tipa" - koji je nekonzistentan podnaslovima i sadržaju opisane duhovne i materijalne kulture. Sa aspekta moje struke - književnosti, ocijenit ću i sumirati znanstveno inovantne domete i metodologiju Balićeva proučavanja. Posebice autorov doprinos proučavanju bošnjačke književnosti osmanskoga doba. I Balićev znanstveni doprinos u tzv. graničnim oblastima primijenjene umjetnosti. Balićevu monografiju treba međutim recenzirati i profilirati kroz specijalističke kulturne znanosti.

Nesumnjivo su znanstveno najkorisnija i stručno najkompetentnija poglavlja monografije sa opisom udjela Bošnjaka u orijentalistici. Ovdje je suštinski doprinos dr. Balića bosnici, islamistici i slavistici. Posebno je znanstveno inovantno poglavlje o umjetnicima minijatura, kako u slavenskoj jezičkoj varijanti, tako i u orijentalnom izvorniku. U ovom poglavlju dr. Balić upućuje i na potpunije znanstvene izvore, posebice na monografiju "Prepisivači djela u

arabičkim rukopisima", knj. I. II, Sarajevo, 1988. autora Muhameda Ždralovića. U ovom poglavlju dr. Balić, između više desetina kaligrafa, izdvaja umjetnika Otmana Ali Naqqaš-a iz 16.st. kao Bošnjaka, najboljeg osmanskog slikara svog vremena. Prema dr. Baliću, Naqqaš je radio u živim bojama i imao "besprijekoran potez," a najvažniji dio njegova opusa predstavljaju ilustracije u Hunername, životopisa Sulejmana Veličanstvenoga i Mehmed-paše Sokolovića, i Sema'ilname." (175)

Balić uspijeva racionalno spoznati, objasniti i povezati u kulturnoj historiji, posebice u etnologiji, delikatan domen prožimanja internacionalnih motiva, sa njihovom socijalnom, estetsko-psihološkom i etičkom ambijentalnom rezonancom. Ovu radijaciju motiva u različitim segmentima kulture Bošnjaka autor dokazuje i u usmenoj tradiciji medievalne i osmanske Bosne. Tako napr. u krugu internacionalnog motiva o omiljenom Nasrudin-hodži, bosniziranih motiva, prilagođenih duhu i osjećanju sredine, dr. Balić lucidno korigira znanog etnologa Jovana Cvijića, da "nije imao na umu glumljenu navinost istočnih mudraca (!), koje susrećemo posebno u kritici društvene i političke stvarnosti". (63) Ovdje autor projicira plodonosno srastanje perzijsko-turske i bošnjačke usmene tradicije motiva duhovne oštromnosti, kao osebjnost bošnjačkog psiho-demiurga.

Prožimanje internacionalnog motiva dr. Balić argumentira evropskim i orijentalnim znanstvenim izvorima, osiguravajući time svojem saznanju znanstveni dignitet. Pored poznate monografije H. Šabanovića o bosanskim pjesnicima na orijentalnim jezicima, znanstveno su inovantna poglavlja Balićeve monografije sa vrednovanjem oko tri stotine južnoslavensko-muslimanskih stvaralaca na orijentalnim jezicima, te poglavlje o alhamijado književnosti. Prema ocjeni autora ovi pisci nisu samo vrijedni imitatori bogate orijentalno-islamske književnosti, već su mnogi istinski kreatori i bosanski domoljubi. Dr. Balić vrednuje njihova djela iz područja tesawufa, islamske religije, zakonodavstva, politikologije, jezikoslovlja, arapske i persijske metrike, matematike, logike, i lijepe književnosti, ističući najboljeg znalca prevoditelja i komentatora perzijskih klasika

u Osmanskom carstvu Mewlana Sudi-a ef.al-Bosnawi-a (umro 1592.). Njegove realističke komentare Hafiza, Sa'di'-a i Rumi'a "koriste s jednakom zahvalnošću na Zapadu kao i na Istoku." (86) (...) Njegov komentar Hafiz-ovu Diwan'u obuhvaća 1330 stranica. Zahvaljujući nemalim dijelom njegovu tumačenju, Hammer-Purgstall je uočio formalno-retoričku narav perzijskog i turskog pjesništva, i tako pobudio za nju interes Goethea." (108) Prema dr. Baliću, pjesnici južnoslavensko-muslimanskog porijekla unose osobine narodne kulture u pjesničku tradiciju, posebice u stvaralaštvo na turskom jeziku, a u istraživačkom radu služe se i zapadno-evropskim izvorima, te brojnim prevodima sa njemačkog jezika. Time prenose evropsku misao u Tursku. Pored Bošnjaka, pjesnika pretežito na turskom jeziku, najviše je Bošnjaka povjesničara i ljetopisaca, čija su djela prevedena na gotovo sve evropske jezike. Uz znanstvenu građu koju prezentira u vrednovanju stvaralaštva najplodnijih pisaca, dr. Balić upućuje i na lokalitete brojnih rukopisa Bošnjaka, na rukopise koji su rasuti diljem Evrope i Orijenta. Monografija je napućena znanstvenim i biografskim materijalom kojim autor dokazuje zadivljujuću moć bošnjačkog intelekta, njegov obol islamskoj kulturi, u kojoj su pero i mač bili dugo obljubljeni simboli osobnog i društvenog progresa.

U poglavlju o stvaralaštvu južnoslavenskih muslimana na orijentalnim jezicima dr. Balić zaključuje: "U dosada popisanom inventaru književne baštine Bošnjaka islamskog perioda najljepše pjesničko blago nalazimo pod imenima Darwiš-paša Bayezidagazade, Hasan-ef. Diya-i al-Mostari, Tabit, Nuslati, Nergisi, Fewzi, Bosnawi Baba i Hersekli' Arif Hikmet. Svi su oni, osim posljednje dvojice, živjeli i djelovali u 16. i u 17. stoljeću, kada su napisana i najbolja prozna djela. Poraz Osmanlija pod Bečom 1683. značio je početak sutona. Ne samo da su usljed toga mnoga djela i biografije njihovih autora, kao pjesnika Suruki'a, Saliba Ahmada, Tebatia izgubljena, nego su postepeno umuknule značajnije muze pojedinačnog pjesničkog stvaralaštva." (126)

Vrlo vrijedan znanstveni prilog u ovoj Balićevoj monografiji je pregled starije bosanske

knjige i nauke na njemačkom, engleskom, francuskom, ruskom, mađarskom i bosanskom jeziku. Ovdje su sumirani u književnoj povijesti dragocjeni materijalni dokumenti kulturne evropeizacije Bošnjaka, kontinuiteta od 16. st. U drugom dijelu ovog poglavlja autor sumira prijevode starobosanske književnosti na arapski, turski i perzijski, pa je tragom dviju grupa prijevoda moguće proučavati plodonosno književno stvaralaštvo južnoslavenskih muslimana kao most ili ćupriju na kojoj se spajaju i obogaćuju islamska i kršćanska književna tradicija kroz stvaralaštvo Bošnjaka! Time se ovo poglavlje, idejnim svojim temeljem i motivom stvaranja, podudara i povezuje sa spoznajnim ishodištem znanosti Smaila Balića, sa njegovim svjetonazorom ili Weltanschauungom! Alhamiada pjesništvo - "arapskim pismenima preuđenim za bosanski jezik" (129) dr. Balić estetski smatra znatno nižim od stvaralaštva na orijentalnim jezicima. Pritom se poziva na do sada najkompetentnije rasprave o alhamijadu i tursko-bosanskoj leksikografiji Derviša Korkuta, Abdurahmana i Alije Nametka, Muhameda Hukovića i Wenera Lehfeltda. Dr. Balić cijeni da ova književnost još nije temeljno proučena. Dr. Balić korigira neprecizna tumačenja i ishitrene, na tekstovima neutemeljene sudove pojedinih njenih istraživača: napr. tandema V. Ćorović - S. Kemure, potom W. Lehfeltda i A. Nametka na str. 132-133, 135-138. Argumentirano kritikuje pogrešno razumijevanje najplodnijeg pjesnika alhamijada Uskufi-a (umro iza 1651), kroz analizu njegove popularne pjesme sa pozivom hrišćana na povjerenje, a ne na prevjeravanje. (Strana 135-138). Idejnu poruku Uskufijine pjesme „Hodite nama vi na viru“ dr. Balić analizira u socijalnom kontekstu. Pored Hewai-e, autor analizira stvaralaštvo najplodnijih alhamijado pjesnika: Sayid' Abdulwahab Ilhamije (pogubljen 1821), Šejh Abdurrahman Sirrije (1785-1841), Jusuf-bega Čengića (stvarao oko 1860), Omer Hazima Huma (umro oko 1880), te hronološki posljednje pjesnike alhamijado književnosti krajem 19. i početkom 20.og stoljeća - Fejzu Softu (travničkog kaligrafa Fejzulaha Đulića), hafiza Saliha Gaševića iz Nikšića i Hamzu Pulića iz Mostara. Karakteristična je Balićeve sintetička

ocjena: "Kritičko istraživanje ovog kulturnog nasleđa, posebno pjesama Hawai'a i Qaimi'a, dovelo me je međutim, do uvjerenja, da je u njemu sačuvan punovrijedan književni izkaz svog vremena. One dakle pristaju uz bok drugih, priznatih literarnih ostvarenja južnih Slavena. Dosadašnja nedovoljno kritička obrada i preuhitrene ocjene snose dobrim dijelom krivicu za njihovu mjestimičnu izobličenosť i prešutno neprihvatanje." (148) Vrijedno je istaknuti da je cijela monografija obilježena i prožeta humanitetom autora. Humanitet kao idejnu i kao estetsku bazu, i kao Balićev „Weltanschauung“ otkrivamo u brojnim promišljanjima, posebice u teorijski oponentnim, u zbilji zlorabljenim islamskim i kršćanskim teološkim postulatima. Spoznajući kulturni akt kao humanum, dr. Balić u vrednovanju književnih djela religijske idejne osnove, vjeruje da je ova osnova dostojanstvena Božanske svjetlosti, jer u nama isijava humanumom. Tako napr. u poređenju našeg Hawai'a i turskog pjesnika Yunus Emre'a (iz 13/14, st.) Balić smatra "da je smisao ibadeta (Bogoslužja) ustvari služba čovjeku. Vjernik (vjernica) traži Boga, da bi na kraju našao čovjeka i humanum." (131) Bošnjačku književnost "austrijskog razdoblja" (1878-1918), u vrijeme Kraljevine Jugoslavije (1918-1945) i "kulturni razvoj za Drugog svjetskog rata" dr. Balić opisuje u pregledu na svega 34 stranice, pa su to samo informativno prikazana, a ne i stručno-znanstvena obrađena područja. Očito da autor nije namjeravao studiozno obrađivati složenu problematiku socijalno-historijskog i estetskog razvoja bošnjačke književnosti u posljednjem stoljeću. Stoga upućuje na znanstveno relevantnu literaturu.

Izuzimajući površno obrađenu medievalnu bosansku kulturu, bošnjačku književnost austro-ugarskog razdoblja, i u vrijeme Drugog svjetskog rata, dr. Balić je sistematično opisao i vrednovao u svojoj monografiji brojne segmente materijalne i duhovne kulture južnoslavenskih muslimana. Najiscrpnije i najkompetentnije je analizirao i ocijenio književnost Bošnjaka osmanskoga razdoblja. Razumije se da je takav raspon obrade rezultirao i površnim opisima, i izostavljenim segmentima kulture, ili tek

ponuđenom literaturom iz neobrađenih područja kulturnog i književnog života. U vrednovanju kulturnog nasleđa Bošnjaka dr. Balić je distanciran od entocentrizma i vjerskoga i ideološkog ekskluzivizma. Etnocentrizmom ili nacionalizmom su međutim prožete brojne studije drugih južnoslavenskih autora, posebice u srpskoj književnoj historiografiji i hristologiji. Dr. Balić je dokazao da je duhovno-umjetničku delikatnu tematiku, sa bitnim svojstvima južnoslavensko-muslimanske kulture, moguće afirmirati ne precjenjujući niti podcjenjujući vlastitu etničku tradiciju. Poseban je estetski kvalitet Balićevih studija u opisu i u spoju zasebnih etničkih osobnosti kulture i njenih univerzalnih vrijednosti. Monografija je doprinos suzbijanju europocentrizma i islamskoga fundamentalizma. Monografija je bitan naučni doprinos kulturnoj prošlosti i sadašnjosti ne samo Bosne već i Balkana. Otpor hrišćansko-kršćanskoj turkofobiji. Za monografiju je karakteristično sinkretičko poimanje bošnjačkoga duhovno-civilizacijskoga bića. U tom je smislu reprezentativan Balićev opis bošnjačkog jezičkog sinkretizma: "Bošnjaci su jedan od rijetkih naroda, čija se kulturna povijest razvijala na četiri jezika: bosanskom, turskom, arapskom i perzijskom, i čiji su spomenici kulture ispisivani četirima raznim pismima: bosančicom, ćirilicom, latinicom i arabicom." (259) Osuda četničkog barbarizma u agresiji na Bosnu 1992-95., kojim je uništeno gotovo svo arhitektonsko-spomeničko naslijeđe Bošnjaka, jest ljudski i kulturni čin autora. Ovom spomeničkom blagu "je posvećena ova studija. Tako je ona sticajem prilika postala jednom vrstom nekrologa bosansko-muslimanskom kulturnom naslijeđu". (9)

U kulturnoj povijesti naroda postoje knjige međaši, razdjelnice poput širokih rijeka dubokih korita. Knjige - svjedoci vremena. Dvije monografije koje su u ovoj recenziji opisane, ostatak će svjedoci južnoslavensko-muslimanskog i bošnjačkog urastanja u balkansku, evropsku i u orijentalno-islamsku kulturnu seharu. Pritom valja javnost uputiti na dvije Balićeve monografije na njemačkom jeziku. Prva je "Das unbekannte Bosnien", Köln, Weimar, Wien, 1992, 526 str. U ovoj monografiji

opisana je civilizacijsko-materijalna osnova sa sakralnim i profanim nasleđem Bošnjaka. Obradena je duhovnokulturna samosvojnost južnoslavenskih muslimana, Bošnjaka za germanski jezički prostor. U komparaciji sa naprijed opisanom monografijom na bosanskom, ova je monografija sadržajem prilagođena evropskom čitateljstvu, sa težištem opisa socijalno-povijesnih, konfesionalnih i politikoloških ishodišta i činitelja oblikovanja identiteta Bošnjaka, njihova ethosa i duhovne osi u islamsko-kur'anskim vrelima. Druga monografija "Der Islam-Europakonform?" (Würzburg, Altenberge 1994, 322 stranice) sistematski obrađuje odnos islama prema savremenoj multireligijskoj zapadnoj Evropi.

III

Vjerujem da je pored kritičko-objektivnog diskursa Balićeva znanstvenoga opusa prikladno na ovoj konferenciji oživjeti i osobna sjećanja na našega rahmetliju dr. Balića. I sjećanja jesu naime bitan segment jednog kompleksnog mozaika kojeg ovaj skup znanstvenika, Balićevih prijatelja, suputnika i njegovih poštovatelja, ovim simpozijem oblikuje. Stoga na ovom mjestu kratko skiciram i evociram lik i ličnost dr. Balića. Kroz moj prvi susret rahmetli dr. Balića u Stadtgartenu u Wieni 1993. I kroz evokaciju naše ljudske i znanstvene suradnje, koja je potrajala od ovog susreta 1993. sve do Balićeva preseljenja na Ahiret 2002. Taj prvi moj susret sa dr. Smailom Balićem ostao mi je u pameti do danas tako živ, da ga obnavljam kao da se sada događa. Uz prethodno neophodni uvod. Budući da sam kao ratni prognanik iz Banjaluke dospio u Beč 1993., nastojao sam čim prije ostvariti susret sa dr. Balićem. U toj nakani mi je posredovao gospodin Teufik Velagić, aktivista u zbrinjavanju ratnih prognanika iz Bosne u Beču. Dr. Balić imao je miran nastup, tih glas i smjerno držanje. Osvojio me upravo svojom unutarnjom mirnoćom. Djelovao je sasvim suprotno od većine razmetljivih balkanskih „intelektualaca” koje sam do tada susreo u mojem življenju u Bosni i Jugoslaviji. Balić je isijavao uravnoteženost duha i duše. Pretpostavljao sam da su ove kvalitete mogle se u njemu izgraditi kroz islamsko odgoj i nauk.

Balić je svoga sugovornika osvajao upravo unutarnjim mirom, tihošću, nenametljivošću. Isijavao je duhovno gospodstvo, rafinman.

Nakon ovih prvih, dojmova, uslijedilo je moje zapažanje da ovaj tihi i smireni insan kontinuirano zrači blagotvornu energiju na svoga sugovornika. Da vas nenametljivo zahvata njegova duhovna staloženost. Njegova unutarnja mirnoća odavala je uravnoteženu ličnost, čovjeka koji je zadovoljan sobom, svijetom oko sebe. Doista u današnjem haotičnom svijetu u kojem se nema vremena za sebe, Balić mi je djelovao kao ideal moga samoostvarenja. Predamnom je Smail Balić polahko, ne hiteći, za svaku svoju misao izbirao umjesnu riječ. Pritom je unosio onu jedinstvenu toplinu u gotovo svaku izrečenu misao, da je ta njegova toplina prožimala, oplemenjivala njegovog sugovornika. Staloženost njegovih misli, mehkoća i toplina glasa ulijevali su u mene povjerenje. Osjetio sam u Smailu Baliću spoj znanja sa duhovnim gospodstvom. Imao sam osjećaj da su i znanje i rafinman Balićev bili prekriveni, ispunjeni blagošću i rahatlukom. Prepoznao sam suptilnost misli i emocija. Otkrilo mi se da sam zapravo decenijama tragao za takvim duhovnim vrlinama u ljudima Bosne. I u samom sebi. I rijetko ih u kome nalazio. Meni su, naime, duhovna staloženost i suptilnost misli i osjećanja u međuophodjenju bile idealne vrijednosti jednoga ljudskoga bića. Ideal u samooblikovanju karaktera. Bilo mi je jasno da takve vrijednosti u jednoj ličnosti ne nastaju slučajno, već da ih je moguće oblikovati profinjavanjem svojega karaktera cijeloga života. Smail Balić bio je rijedak insan uporediv zrcu zlata na tasu. Svojom zaljubljenošću u ljudsko znanje i svojim gospodstvenim držanjem uporediv je mojim duhovnim uzorima iz studentskih dana – profesorima kulture i literature - Miroslavu Čabrajecu, Ivi Frangešu, Muhsinu Rizviću.

Taj moj prvi susret dr. Balića okrunjen je njegovim poklonom pomenute knjige „Kultura Bošnjaka,” Wien 1973. Tijekom devedesetih godina ovaj će susrest izrasti u našu istinsku znanstvenu saradnju. Saradnja se razvila u medjusobnu naklonost do nivoa prijateljstva. Dr. Baliću je bio poznat moj rad na afirmaciji

bošnjačke usmene književnosti između osamdesetih i devedestih godina. Ovu sam činjenicu potvrdio u Njemačkoj, iščitavajući Balićeve studije, u čijim sam bibliografijama nalazio i moje radove. Bili smo na istom putu naučne afirmacije bošnjačke književnosti i kulture. Od devedestih godina, stjecajem ratnih okolnosti i moga progonstva iz domovine, obojica smo djelovali na germanskom jezičkom prostoru. Vjerojatno sam time stekao njegovu blagonaklonost, sa posljedicom da sam kroz devet godina kontakta bitno se okoristio Balićevim savjetima na polju znanosti. Spoznao sam da je meni u mojim naučnim pretenzijama nedostajala Balićeva vrlina misaone preciznosti, duhovne rafiniranosti, i jezičke istančanosti. Onaj duhovni i duševni rafinman kojega svako od nas mora decenijama u sebi glačati i profinjivati.

Susretao sam dr. Balića na nekoliko znanstvenih konferencija između 1994 -2002. Izmjenjivali smo svoje objavljene knjige i studije, bajramske čestitke. Dr. Balić je bio recenzent moje druge knjige objavljene u izdanju Bosanske riječi 2000. Balić je bio rijetko blagorodan i dobrohotan insan. Uvijek spreman da mlađima od sebe pomogne. Ovu sam njegovu vrlinu i humanost u par

navrata iskusio. U tu svrhu kratko komentiram jednu epizodu u Balićevu poboljšanju mojih rukopisa na njemačkom jeziku. Moju studiju o sevdalinci kao izrazu urbane kulture, koju sam sastavio na njemačkom, su naime lektorirale njemačke kolege, pa sam ovu studiju poslao na još jednu ekspertizu dr. Baliću. Već jednom lektoriranu studiju dr. Balić meni je vratio nazad, sada međutim dopunjenu i korigiranu njegovom karakterističnom misaono jezičkom preciznošću. I sa porukom u pismu, pisanim njegovim karakterističnim sitnim i oblim „pismenima,” slovima, da moje njemačke kolege još trebaju učiti svoj maternji jezik! U ovoj je poruci sadržan visok zahtjev naučniku, da svoj jezik i izraz dovede do savršene jasnosti i pojmovno-misaone preciznosti.

Ostao sam u kontaktu sa dr. Balićem sve do njegova preseljenja na Ahiret 2002. Tomu je s moje strane bitan razlog bio u činjenici da je od prvoga mog susreta dr. Balić meni bio, do danas ostao, i znanstveni i duhovno-karakterni uzor. Dr. Balić je od 1993. sve do svoje smrti meni u tuđini u SR Njemačkoj bio i duhovna i duševna spona sa Bosnom! Unatoč činjenici da smo oba živjeli na germanskom jezičkom prostoru! I kompenzacija za povremenu i nedovoljnu suradnju sa kolegama u Bosni i Hercegovini.*

Summary**THE SPIRITUAL BRIDGE BETWEEN ISLAMIC ORIENT AND CHRISTIAN OCCIDENT IN THE MONOGRAPHIC WORK "BOSNIAC CULTURE" BY DR. SMAIL BALIC****DR. RASID DURIC**

The initial part of this study provides an overview of Dr. Smail Balic's entire scientific work in the field of Islamic Studies, Slavistics and Bosnian Studies. The study then goes on to summarize and review Dr. Balic's two monographic works: "Bosniac Culture - a Muslim component", Vienna, 1973 and "Bosniac Culture", Tuzla-Zagreb, 1994 as well as its preceding German edition "Das unbekannte Bosnien", Cologne-Weimar-Vienna, 1992.

The first monographic work is a synthesis of the Bosniac integration into Islamic and European culture. The second one, published both in German and in Bosnian, is more scientific and in depth analysis of the thesis presented in the first book, offering argumentation of the universal and specifically Bosniac substance and layers of cultural creation - in particular, the Bosniac contribution in science, poetry, philosophy and the like, made in Arabic, Persian and Turkish as well as Bosniac contribution in Aljamiado literature.

Dr. Balic's most prominent scientific contribution found in these two monographic books relates to evaluation of works of Bosniacs written in those three oriental languages, evaluation of translations by Bosniacs (including Dr. Balic) to Bosnian language and to evaluation of the Bosniac Aljamiado literature.

The first part of the study explores social and political causes that lead to marginalization of Dr. Balic's scientific work during the Communist period. The second part provides an overview of those two monographic texts while the third part offers the author's recollections of Dr. Balic.

موجز**الجسر الروحي بين المشرق الإسلامي والمغرب النصراني في كتاب «ثقافة البشانقة» للدكتور إسماعيل باليتش**

د. راشد دوريتش

يشير البحث في جزئه الأول بإيجاز إلى مجمل الأعمال العلمية للدكتور إسماعيل باليتش في مجال الأبحاث الإسلامية والسلافية والبوسنية. ثم يجمل المحتوى ويحقق في الإسهام العلمي لدراستين من مؤلفات باليتش وهما «ثقافة البشانقة - الجانب الإسلامي» فيينا ١٩٧٣، و«ثقافة البشانقة»، توزلا - زاغرب ١٩٩٤، أو Das unbekannte Bosnien", Keln, Weimar, Wien 1992 التي سبقتها بالألمانية. أما الدراسة الأولى فهي تركيبة الاندماج البوشناقي في الثقافتين الإسلامية والأوروبية، وأما الثانية - وهي باللغتين الألمانية والبوسنية - فهي عبارة عن عمل أكثر جدية وعمقا يقدم الأدلة والبراهين على ما جاء من فرضيات في الدراسة الأولى، مع أدلة كونية وخاصة بوشناقية المضامين والطبقات للإبداع الثقافي، وخاصة إنجازات البشانقة في العلوم والشعر والفلسفة... باللغات العربية والفارسية والتركية، وفي إبداع الحامياو (الأدب الأعجمي). إن أبرز إسهامات الدكتور باليتش العلمية في هاتين الدراسيتين تتجلى في ما أبدعه البشانقة بهذه اللغات الشرقية الثلاث وبالترجمة إلى اللغة البوسنية، وفي تقييم إبداع الحامياو عند البشانقة. ويقدم الجزء الأول من هذا البحث تعليقا على الأسباب الاجتماعية والسياسية التي دفعت إلى تهميش الإنجازات العلمية للدكتور باليتش في العهد الشيوعي حتى عام 1990. أما الجزء الثاني فيقدم تحقيقا للرسالتين المذكورتين. ويعيد الجزء الثالث من هذا البحث ذكريات كاتبه عن شخصية الدكتور إسماعيل باليتش.